

Häiriötekijä vai resurssi? – Haastattelututkimus neljännen sektorin roolista säteilyvaaratilanteen kontekstissa

Harri Raisio, Tarja Wiikinkoski,
Alisa Puustinen, Vesa Valtonen & Juha Lindell¹

Tiivistelmä

Tässä artikkelissa paneudutaan neljännen sektorin (spontaanien vapaaehtoisten ja emergenttien kansalaisryhmien) rooliin kompleksisessa häiriötilanteessa käyttäen esimerkkinä säteilyvaaratilannetta. Artikkelin tavoitteena on analysoida neljännen sektorin roolia sekä sen jännitteitä suhteessa turvallisuusviranomaisten ja valmiusjärjestöjen toimintaan. Empiirinen aineisto muodostuu kahdeksastatoista säteilyvaaratilanteen kannalta relevanteissa asiantuntija- tai johtotehtävissä toimivan viranomais- ja järjestötahon haastattelusta, jotka on analysoitu teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla. Tulosten perusteella neljännen sektorin rooli näyttäytyy muuntautuvan kontekstin muutosten ja säteilyvaaratilanteen vaiheiden mukaisesti, mutta melko usein edelleen pelkistyvän viranomaisten ja järjestöjen ”apukäsiksi”, joiden toimintaa on tarpeellista selkeästi koordinoida ja johtaa. Keskustelu neljännen sektorin itseorganisoitumisen ja omaehtoisen toiminnan mahdollistamisesta vaikuttaa jäävän tällöin enemmänkin akateemiseksi kiinnostuksen kohteeksi, kun käytännön intressi on enemmänkin neljännen sektorin haltuunotossa.

Avainsanat:

neljäs sektori, spontaanit vapaaehtoiset, emergentit ryhmät, säteilyvaara, turvallisuusviranomaiset

Abstract

This article investigates the role of the fourth sector (spontaneous volunteers and emergent citizen groups) in a complex crisis using a radiation hazard as an example. The article aims to analyze the role of the fourth sector as well as its tensions in relation to the activities of security authorities and voluntary civil protection organisations. The empirical data consists of interviews with eighteen authorities or NGO actors working in expert or managerial positions relevant to

¹ Artikkelin on kirjoitettu osana Suomen Akatemian rahoittamaa ja vuosien 2021–2023 aikana toteutettavaa Information Resilience in a Wicked Environment -hanketta (IRWIN; päätösnumero 337760).

the radiation hazard, analysed using theory-driven content analysis. Based on the results, the role of the fourth sector appears to be changing in line with the changing context and stages of the radiation hazard, but quite often continues to be reduced to “extra hands” for authorities and NGOs, that need to be clearly coordinated and managed. The discussion on enabling the self-organisation and self-management of the fourth sector seems thus to remain more of an academic interest, while the practical interest is in taking control of the fourth sector.

Keywords:

fourth sector, spontaneous volunteers, emergent groups, radiation hazard, security authorities

Johdanto

Joulukuussa 2020 Olkiluoto 2 -laitosyksikössä tapahtui valmiustoiminnan käynnistämiseen johtanut runsaasti julkisuutta saanut käyttöhäiriö. Kyseessä oli poikkeuksellinen tapahtuma, josta ei ollut lopulta vaaraa ihmisille tai ympäristölle (STUK 2021). Poikkeuksellisuutensa vuoksi tapahtuma herätti kuitenkin kansalaisissa huolta ja sai heidät pohtimaan omaa rooliaan kyseisenkaltaisissa tilanteissa. Varsinkin Olkiluodon ydinvoimalaitoksen lähialueiden asukkaat kertoivat tehneensä tapahtuman vuoksi omatoimisesti toimenpiteitä, kuten esimerkiksi aloittaneensa tilanteen seuraamisen ja tiedon välittämisen sekä kotitalouden häiriötilannevarautumisen pohtimisen, suunnittelun ja täydentämisen. (SPEK 2021.)

Vaikka vaaraa aiheuttavien vakavien ydinvoimalaitosonnettomuuksien todennäköisyys on Suomessa erittäin pieni, tulee niihin varautua siinä missä muihinkin vakaviin häiriötilanteisiin (STUK 2020a). Kansainväliset esimerkit osoittavat, että kansalaisten rooli on yksi niistä asioista, joita on syytä ottaa varautumis-työssä huomioon (ks. IAEA 2015). Esimerkiksi Fukushima ydinvoimalaitoksen onnettomuuden yhteydessä kansalaiset aktivoituivat monin eri tavoin (Avenell 2012). Kyse oli varsinkin kolmannen sektorin järjestöjen kautta tapahtuneesta järjestäytyneestä vapaaehtoistoiminnasta, mutta myös spontaanimpaa järjestökentän ulkopuolella tapahtuvaa omaehtoista toimintaa esiin-

tyi (ks. Yüko, Pekkanen & Yutaka 2012; IAEA 2015; Kuchinskay 2019; Kenens ym. 2020).

Tässä artikkelissa keskitytään ydinvoimalaitoksiin liittyvien säteilyvaaratilanteiden kontekstissa näihin jälkimmäisiin toimijoihin eli spontaaneihin vapaaehtoisin ja emergenteihin, ilmaantuviin kansalaisryhmiin. Suomessa näitä kyseisiä toimijoita on alettu kytkeä osaksi yleistyvää *neljännen sektorin* käsitettä (esim. Jalava ym. 2017; Raisio ym. 2019; Eronen ym. 2020; Eskelinen & Nikkanen 2020), jota hyödynnetään kattokäsitteenä myös tässä artikkelissa.

Neljännen sektorin toimijoihin liittyvä turvallisuusteemainen tutkimus on ollut viime vuosina kasvussa, mutta huomio on kiinnittynyt pääosin muihin kriiseihin kuin säteilyvaaratilanteen kaltaisiin kompleksisiin kokonaisuuksiin (Whittaker, McLennan & Handmer 2015; Twigg & Mosel 2017; Yumagulova & Handmer 2021). Tämän tutkimuksen tarkoituksena on paikata tätä havaittua tutkimusaukkoa eli lisätä ymmärrystä neljännen sektorin roolista säteilyvaaratilanteen kaltaisissa haastavissa kriisitilanteissa (ks. myös Turcanu ym. 2020). Tutkimus kytkeytyy myös globaaliin energiapolitiikkaan sekä ydinvoimalaitosturvallisuuden liittyvään ajankohtaiseen kansalliseen ja kansainväliseen keskusteluun. Tutkimukseen haastateltiin 18 säteilyvaaratilanteen kannalta relevanteissa asiantuntija- tai johtotehtävissä toimivaa viranomais- ja järjestötahoa. Koska haastatelluilla ei ole säteilyturvallisuutta koskevan merkittävän kriisin osalta konkreettisia

Suomen kontekstista nousevia kokemuksia, tutkimuksen huomio on siinä, miten haastatellut viranomais- ja järjestötahot tulkitsevat neljännen sektorin roolia Suomessa tapahtuvan – mahdollisen, joskin hyvin epätodennäköisen – ydinvoimalaitosonnettomuuden kontekstissa. Tutkimuskysymyksiä ovat:

1. Millaisena neljännen sektorin rooli näytetään säteilyvaaratilanteen eri vaiheissa?
2. Millaisia jännitteitä neljännen sektorin kanssa työskentelyyn liitetään säteilyvaaratilanteen kontekstissa?

Artikkeli rakentuu seuraavasti. Seuraavassa luvussa käsitellään tarkemmin neljännen sektorin käsitettä ja erityisesti käsitteeseen sisältyviä spontaaneja vapaaehtoisia ja emergenttejä kansalaisryhmiä. Tämän jälkeen avataan tutkimuksen kontekstia eli säteilyvaaratilannetta. Artikkelin tutkimusmenetelmien ja aineiston kuvaamisen jälkeen esitetään tutkimuksen tulokset. Viimeisessä luvussa esitetään tutkimuksen johtopäätökset ja pohditaan relevantteja jatkotutkimuskysymyksiä.

Neljäs sektori turvallisuustoiminnan kontekstissa

Neljäs sektori (fourth sector) ei ole käsitteenä vielä vakiintunut, jolloin sille on löydettävissä monia erilaisia sisältöjä, jotka kuitenkin pikemminkin täydentävät toisiaan kuin kilpailevat keskenään (Rask, Puustinen & Raisio 2020). Perinteisesti neljäs sektori on ymmärretty moninaisena läheisapuna, joka pohjaa perhe-, sukulaisuus-, tuttavuus- ja naapuruussuhteisiin (Harju 2003). Lähellä tätä määrittelyä on Williamssin (2002; 2008) näkemys neljännestä sektorista epävirallisena ja epämuodollisena yksilötason apuna (informal one-to-one aid). Kansainvälisellä tasolla neljäs sektori nähdään usein koostuvan sellaisista hybridiorganisaatioista, joissa yhdistyy yksityisen sektorin markkinalähtöiset lähestymistavat julkisen ja kolmannen sektorin sosiaalisiin ja ympäristötaivoitteisiin (ks. Sánchez-Hernández ym. 2021).

Suomessa on viime aikoina puolestaan korostunut näkemys neljännestä sektorista eräänlaisena itseorganisoituvana kaupunkiaktiivismina. Esimerkiksi Mäenpää ja Faehnle (2021: 44) tarkoittavat neljännellä sektorilla ”järjestöjen ulkopuolella verkostomaisesti itseorganisoituvia ja toimivia yhteisöjä, jotka hyödyntävät internetiä, sosiaalista mediaa ja tiedon avoimuutta pyrkien ensisijaisesti konkreettiseen yhteistoimintaan omaehtoisesti muodostettujen tavoitteiden eteen.” Neljättä sektoria on alettu hyödyntää käsitteenä myös turvallisuustoiminnan kontekstissa, jolloin käsitteeseen on kytetty turvallisuustutkimuksessa yleiset käsitteet eli *spontaanit vapaaehtoiset* (spontaneous volunteers) sekä *emergentit, ilmaantuvat ryhmät* (emergent groups) (esim. Jalava ym. 2017; Raisio ym. 2019; Eskelinen & Nikkanen 2020).

Suomen kontekstissa varautuminen ja uhkien konkretisoituessa toteutettava operatiivinen turvallisuustoiminta nojautuvat *kokonaisturvallisuuden* yhteistoimintamalliin, jossa määritelmänsä mukaan ”yhteiskunnan elintärkeistä toiminnoista huolehditaan viranomaisten, elinkeinoelämän, järjestöjen ja *kansalaisten* yhteistyönä” (kursivointi kirjoittajien) (YTS 2017: 7). Toimintamalli on kehittynyt viimeisen kahden vuosikymmenen aikana viranomaisten ja elinkeinoelämän vahvassa ohjauksessa, mutta vähitellen yhä osallistavammaksi (ks. Raisio, Puustinen & Valtonen 2021). Varautumisen ydin on kuitenkin elintärkeissä toiminnoissa, mikä saattaa kaventaa mahdollisuuksia neljännen sektorin toimijoiden hyödyntämiselle. Esimerkiksi viranomaispelvityksessä kansalaispalveluksen mahdollisuuksista tukea kokonaisturvallisuutta ministeriöt totesivat, että pääosassa aikakriittisiä tehtäviä edellytetään koulutettujen ammattilaisten käyttöä (ks. Turvallisuuskomitea 2019).

Spontaanit vapaaehtoiset ja emergentit ryhmät turvallisuustoiminnassa

Spontaanit vapaaehtoiset sekä emergentit ryhmät on tunnistettu toimijoina erilaisissa häiriötilanteissa jo pitkään (ks. Dynes 1970; Stallings

& Quarantelli 1985). Korostuneemmin teema on kuitenkin noussut esille vasta viime vuosina (ks. Whittaker, McLennan & Handmer 2015; Twigg & Mosel 2017; Strandh & Eklund 2018; Yumagulova & Handmer 2021). Selittäviksi tekijöiksi tälle on nähty erityisesti tieto- ja viestintäteknologiaan liittyvät kehityskulut sekä vapaaehtoisuuteen liittyvä yleinen muutostrendi. Teknologian kehittyminen on mahdollistanut jatkuvan, reaaliaikaisen ja paikka rajoitteet ylittävän kommunikaation, joka ilmenee esimerkiksi lisääntyvänä digitaalisena vapaaehtoisuutena sekä ajankohtaisten ilmiöiden ympärille syntyvinä toimintaorientoituneina sosiaalisen median ryhminä. Vapaaehtoisuuden muutostrendiin nähdään liittyvän muun muassa ihmisten projektorientoituneisuuden lisääntyminen sekä kasvava yksilölähtöisyys. Sitoutumista vaativan järjestötoiminnan sijaan kiireiset nykyihmiset kohdistavat tällöin kiinnostuksensa merkitykselliseksi kokemaansa omaehtoiseen lyhyemmän aikavälin vapaaehtoistoimintaan. (ks. McLennan, Whittaker & Handmer 2016; Grönlund 2016; Raisio ym. 2019; Cnaan ym. 2021.) Toisaalta myös kriisikontekstilla on vaikutusta. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen seuraukset – katastrofien lisääntynyt lukumäärä ja niiden vakavuuden sekä kompleksisuuden kasvu – tulevat todennäköisesti lisäämään neljännenkin sektorin toimijoiden merkitystä turvallisuustoiminnassa (ks. Waldman ym. 2018; Yumagulova & Handmer 2021).

Spontaani vapaaehtoinen ymmärretään turvallisuustoiminnassa sellaisena henkilönä, ”joka ei kuulu mihinkään valmiusjärjestöön, vapaaehtoisjärjestöön tai avustusjärjestöön ja joka ilman edeltävää jäsenettyä koulutusta tarjoaa apuaan vakavan tapahtuman (esimerkiksi tulvan tai metsä- ja maastopalon) yhteydessä” (Pelastusopisto 2020: 14; McLennan ym. 2017). Spontaaneihin vapaaehtoiisiin liittyviä lähikäsitteitä ovat muun muassa *episodiset vapaaehtoiset* (episodic volunteers) (Cnaan ym. 2021), *sitoutumattomat vapaaehtoiset* (unaffiliated volunteers) (Yumagulova & Handmer 2021) sekä *epämuodollinen vapaaehtoisuus* (informal volunteering) (Whittaker, McLennan & Handmer

2015). Spontaanit vapaaehtoiset voivat toimia itsenäisesti, mikä näkyi esimerkiksi koronapandemian yhteydessä ikääntyneille ja muille riskiryhmäläisille tarjottuna omaehtoisena asiointiapuna (Eronen ym. 2020). Usein spontaanit vapaaehtoiset kuitenkin toimivat turvallisuustoiminnan yhteydessä kytköksissä viranomaisiin ja järjestötoimijoihin, joskin varsinkin äkillisissä kriiseissä neljännen sektorin toiminta on jo voinut alkaa ennen viranomaisten organisoitumista (Hanén 2017; Raisio ym. 2019).

Emergentit, ilmaantuvat ryhmät ovat puolestaan toimijoita, joilla ei ole aiempaa rakennetta eikä ennalta määriteltyjä tehtäviä tai tavoitteita, vaan nämä muodostuvat vasta tilanteen kehittyessä (Stallings & Quarantelli 1985). Rakenteeltaan emergentit ryhmät ovat löyhärakenteisia ja ne omaavat matalan hierarkian (Voorhees 2008). Lisäksi emergentit ryhmät ovat usein lyhytikäisiä eli ne voivat muodostua ja hajota melko äkillisesti (Twigg & Mosel 2017). On myös mahdollista, että ajan myötä emergentti ryhmä ottaa vakiintuneemman muodon, siirtyen organisoidummaksi järjestötoiminnaksi (Stallings & Quarantelli 1985).

Esimerkkejä emergenteistä ryhmistä ovat asukkaista koostuvat etsintä- ja pelastuspartiot, itseorganisoituvat ryhmät, jotka alkavat kerätä ja jakaa ruokaa tai vaatteita kriisien uhreille sekä jälleenrakentamiseen osallistuvat yksittäisistä kansalaisista muodostuvat ryhmittymät (ks. esim. Voorhees 2008; Raisio ym. 2019). Tällainen oikein kohdennettu toiminta tukee parhaimmillaan paikallisten viranomaisten kuten esimerkiksi sosiaalitoimen työtä. Myös erilainen verkossa tapahtuva neljännen sektorin toiminta on noussut tutkimuksissa esille. Tällöin puhutaan muun muassa *virtuaalisista emergenteistä ryhmistä* (virtual emergent group) (Reuter, Heger & Pipek 2012) ja *katastrofitietotyöntekijöistä* (disaster knowledge workers) (Smith ym. 2021), jotka osallistuvat neljännen sektorin toimintaan esimerkiksi jakamalla tietoa sekä raportoimalla paikallisista olosuhteista. Erilaisten lyhyt- ja pitkäkestoisten kriisien moninaisista, yllätyksellisistäkin vaikutuksista saatava tieto auttaisi paikallisia, alueellisia ja kansallisia

viranomaisia muodostamaan tilanteesta kokonaiskäsitystä. Kuvatun kaltainen moninainen spontaani vapaaehtoisuus on erittäin selkeästi nostanut päätään käynnissä olevan Ukrainaan kohdistuneen Venäjän hyökkäyssodan aikana (ks. esim. Jacoby 2022).

Spontaaneihin vapaaehtoiisiin ja emergentteihin ryhmiin liittyvät jännitteet

Yksi keskeinen spontaaneihin vapaaehtoiisiin ja emergentteihin ryhmiin liittyvä jännite on *osallistumisen/poissulkemisen paradoksi* (involvement/exclusion paradox). Harris ym. (2017) määrittelevät tämän tilanteeksi, jossa ihmiset haluaisivat osallistua ja auttaa, samanaikaisesti kohdaten kuitenkin painetta heidän poissulkemiseensa – siitä huolimatta, että tarjottu apu olisi objektiivisesti arvioiden tarpeen. Kyse on tällöin siitä, että kun toiset (neljännen sektorin toimijat) haluavat auttaa, toiset (viranomaiset, järjestötoimijat) eivät halua tai pysty ottamaan tarjottua apua vastaan. Todellisuudessa asia ei kuitenkaan ole dikotominen siinä mielessä, että vaihtoehtoina olisi vain neljännen sektorin toimijoiden mukaan ottaminen tai poissulkeminen. Kyseessä on pikemminkin dynaaminen ilmiö, jossa kontekstilla on merkittävä vaikutus (ks. McLennan ym. 2017) eli kulloinkin tilanne määrittää sen, missä määrin ja millä tavoin neljännen sektorin toimijoita voisi hyödyntää turvallisuustoiminnan tukena. Yksi vaihtoehto on esimerkiksi harkita sellaisia tehtäviä, joissa on alhaisempi riskitaso (Harris ym. 2017; Nielsen 2019). Scanlon, Helsloot ja Groenendaal (2014) painottavatkin, että häiriötilanteisiin vastaaminen ei ole aina kokonaisuudessaan kompleksinen toimi, vaan siihen liittyy usein tehtäviä, jotka eivät vaadi erikoisosaamista, kuten esimerkiksi tulvatilanteissa hiekkasäkkien täyttämistä.

Spontaaneihin vapaaehtoiisiin ja emergentteihin ryhmiin on liitetty monia haasteita, jotka omalta osaltaan edistävät kyseisten toimijoiden ulkopuolelle jättämistä. Vastuukysymysten sekä tilannekuvan hämärtyamisen lisäksi neljännen sektorin toimijat voivat innostuksissaan men-

nä toiminnassaan pidemmälle kuin laki sallii, joutua itse pelastettaviksi tai esimerkiksi sotkea jälkiä etsintätehtävissä (Twiggg & Mosel 2017; Raisio ym. 2019; Nielsen 2019; Albris & Lauta 2021). Lisäksi suuronnettomuuspaikoille ilmestyvät kansalaiset haastavat viranomaisten toiminnan varsinkin tilanteissa, joissa läsnäolevan ”yleisön” tavoitteet ovat epäselvät (esim. Raisio ym. 2019). Myös se, miten erilaiset kriisitilanteet vaikuttavat pitkällä aikavälillä neljännen sektorin toimijoiden henkiseen hyvinvointiin, on yksi huomioitava tekijä (Gjerland ym. 2015; Paciarotti, Cesaroni & Bevilacqua 2018). Toisaalta myös sekin on huomioitava, missä määrin erilaiset kriisimyytit, jotka korostavat väestön roolia kyvyttömänä, paniikkialttiina tai jopa vaarallisena toimijana, johtavat spontaaneihin vapaaehtoiisiin ja emergentteihin ryhmiin liitettyjen haasteiden liioitteluun (Lorenz, Schulze & Voss 2018). Neljännen sektorin toimijoiden poissulkeminenkin voi aiheuttaa omat negatiiviset seurauksensa. Voi syntyä esimerkiksi erilaisia vaihtoehtokustannuksia – spontaanit vapaaehtoiset ja emergentit ryhmät voivat ”sooloilla” eli toimia poissulkemisesta huolimatta tai loukkaantua tunnetasolla, kun heidän apuaan ei otetakaan vastaan, tuoden tämän esille perinteisen ja/tai sosiaalisen median välityksellä (Harris ym. 2017; Raisio ym. 2019).

Pohjimmiltaan viranomaisten tai järjestöjen ja neljännen sektorin toimijoiden välisessä suhteessa on kyse tasapainoilusta koordinoimien ja itseorganisoidumisen mahdollistamisen välillä. Haasteena on, että liian tiukka koordinaatio, tai jopa hallinta, vähentää spontaanien vapaaehtoisten ja emergenttien ryhmien ketteryyttä ja adaptiivisuutta, toisin sanoen neljännen sektorin rooli pelkistetään tällöin vain käsipareiksi (Schmidt ym. 2018; Raisio ym. 2019; Handmer & Maynard 2021). Liiallinen kontrolli voi siten aiheuttaa riskin neljännen sektorin toiminnan tukahduttamisesta. Toisaalta liiallinen laissez-faire -lähestymistapakin voi luoda tehottomuutta ja turhauttaa neljännen sektorin toimijoita. (Gardner 2013; Simsa ym. 2019). Tasapainoilua edistämään on ehdotettu esimerkiksi *paimenjohtamista* (shepherding manage-

ment) (Nielsen 2019) ja *strukturoitua itseorganisoitumista* (structured self-organization) (Simsa ym. 2019), joissa luodaan riittävät rakenteet ja tavoitteet, kuitenkin samalla mahdollistaen itseorganisoitumisen näiden puitteissa.

Kontekstina säteilyvaaratilanne

Säteilyvaaratilanteella tarkoitetaan sellaista tilannetta, jossa ”säteilyturvallisuuspoikkeaman seuraukset edellyttävät tai voivat edellyttää erityisiä toimenpiteitä pelastustoimintaan tai suojeletoimiin osallistuvien henkilöiden tai väestön säteilyaltistuksen rajoittamiseksi tai pienentämiseksi.” (SätL 4 § 31 kohta). Määrittelyä voidaan tarkentaa hyödyntämällä ydinvoimalaitoksiin liittyvien säteilyvaaratilanteiden vakavuuden luokittelamiseen kehitettyä kansainvälistä INES-asteikkoa (International Nuclear Event Scale) (ks. Karjunen, Suksi & Tossavainen 2004) sekä tarkastelemalla säteilyvaaratilanteeseen liittyviä vaiheita aina varautumisesta toipumisvaiheeseen (ks. Ohtsuru ym. 2015; STUK 2020b; Bertho ym. 2022).

INES-asteikko sisältää seitsemän luokkaa. Näistä INES 7 -luokan onnettomuus on vakavin, sisältäen hyvin suuren radioaktiivisten aineiden päästön, aiheuttaen terveys- ja ympäristöhaittoja laajoilla alueilla (Karjunen, Suksi & Tossavainen 2004). Tällaisia erittäin vakavia ydinvoimalaitosonnettomuuksia on tapahtunut kaksi, Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus vuonna 1986 sekä Fukushima ydinvoimalaonnettomuus vuonna 2011 (Longmuir & Agyapong 2021). Siinä missä INES-asteikon luokat 4–7 määritellään ydinvoimalaitosonnettomuuksiksi, luokat 1–3 määritellään puolestaan turvallisuutta heikentäviksi tapahtumiksi. Esimerkiksi Suomessa on tapahtunut vain INES 1 ja 2 -luokkien tapahtumia (Karjunen, Suksi & Tossavainen 2004). Lisäksi asteikossa on käytössä luokka 0, joka sisältää poikkeukselliseksi määritellyt tapahtumat, joista ei kuitenkaan ole merkitystä ydin- eikä säteilyturvallisuuden kannalta. Esimerkiksi joulukuussa 2020 Olkiluoto 2 -laitosyksikössä tapahtunut käyttöhäiriö kuuluu INES 0 -luokkaan (STUK 2021).

Säteilyvaaratilanne itsessään jakautuu varhais- sekä jälkivaiheeseen, mutta siihen kytkeytyy myös varautumisvaihe sekä tietyissä tapauksissa myös toipumisvaihe (STUK 2020b; Bertho ym. 2022). Näistä akuutti *varhaisvaihe* sisältää ”tilanteen sekä alkutapahdumat ennen radioaktiivisten aineiden vapautumista ympäristöön tai niiden suojauksen heikentymistä että radioaktiivisten aineiden leviämisen ympäristössä” (STUK 2020b: 12). Varhaisvaiheen väestöä koskevien suojeletoimien joukkoon kuuluvat muun muassa sisälle suojaautuminen, joditablettien ottaminen sekä vaarassa olevan väestön mahdollinen evakointi. *Jälkivaiheeseen* siirtyminen tapahtuu silloin, kun ”ympäristön säteilytaso ei enää nouse merkittävästi eikä enää ole uhkaa uudesta radioaktiivisten aineiden vapautumisesta ympäristöön, tai kun säteilylähde on saatettu turvalliseen tilaan” (emt.). Jälkivaiheessa pyrkimyksenä on vähentää säteilyvaaratilanteen vaikutuksia, esimerkiksi käynnistämällä uusia suojeletoimia kuten elinympäristön puhdistustoimenpiteitä tai järjestyksen ylläpitoon liittyviä toimia.

Siinä missä jälkivaihe voi kestää muutaman vuoden, mahdollisen *toipumisvaiheen* osalta puhutaan jopa kymmenien vuosien kestosta (ks. esim. Zablotska 2016). Toipumisvaihetta ei kuitenkaan lueta osaksi varsinaista säteilyvaaratilannetta, vaan se seuraa jälkivaihetta siinä tapauksessa, että tilanteesta seuraa jälkivaihetta pidempikestoisempia vaikutuksia elinympäristöön (STUK 2020b). Toipumisvaiheessa sopeudutaan vallitsevaan tilanteeseen toteuttamalla erilaisia pitkän aikavälin sopeuttamistoimia, jolloin myös väestön oma rooli korostuu säteilyaltistusta vähentävien toimien toteuttajana. *Varautumisvaiheessa* toiminnan painopiste on puolestaan erilaisissa suunnittelu ja varautumisjärjestelyissä, kuten valmiussuunnittelussa ja valmiusharjoituksissa, joilla ”varmistetaan tehtävien mahdollisimman häiriötön hoitaminen ja mahdollisesti tarvittavat tavanomaisesti poikkeavat toimenpiteet häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa” (Kokonaisturvallisuuden sanasto 2017: 37).

Mitä vakavampi säteilyvaaratilanne, sitä useampaa toimijaa se koskettaa – niin julkisella, yksityisellä kuin myös kolmannella sektorilla (ks. SM 2016). Säteilytilanneohjeessa (emt.) ja Suojelutoimet säteilyvaaratilanteessa -ohjeessa (STUK 2020b) ei kuitenkaan *eksplisiittisesti* huomioida neljännen sektorin toimijoiden aktiivista roolia, joskin esimerkiksi omatoiminen altistuksen pienentäminen nousee esille jälkimmäisessä ohjeessa. Suomessa on toisaalta käytössä käsite *säteilyvaara-avustaja*, joka viittaa virallisessa määrittelyssään henkilöön, ”joka ei ole säteilyvaaratyöntekijä ja joka toimii tai avustaa suojelutoimissa tai osallistuu muuhun yhteiskunnan kannalta välttämättömään työhön säteilyvaaratilanteessa” (STUK 2020b: 10). Puolestaan esimerkiksi Kansainvälisen atomienergiajärjestön laatimassa Fukushima ydinvoimalaitosonnettomuutta käsittelevässä raportissa kolmas ja neljäs sektori kytketään suuremmin *helpers*-käsitteen alle: ”During the response to the accident, people from the affected areas, as well as from all over Japan, including from a number of non-governmental organizations, referred to as ‘helpers’, volunteered to assist in activities such as the provision of food, water and necessities, and later in decontamination and monitoring activities” (IAEA 2015: 83).

Neljännen sektorin toimijoiden rooli on noussut esille myös Fukushima ydinvoimalaitosonnettomuuteen liittyvässä tutkimuskirjallisuudessa. Tutkimuksissa kuvataan muun muassa sitä, miten evakuointikeskuksissa evakuoitujen joukoissa itseorganisoiutui ryhmiä, jotka ottivat hoitaakseen erilaisia tehtäviä, kuten siivousta, ruoan valmistusta tai jätehuoltoa (Junko 2012; Yüko, Pekkanen & Yutaka 2012). Lisäksi tutkimuksissa tuodaan esille sitä, miten spontaanit vapaaehtoiset ja emergentit ryhmät alkoivat – vastauksena riittämättömiksi koettuihin viranomaistietoihin – kerätä ja julkaista säteilytietoa (Slater, Keiko & Kindstrand 2012; Kuchinsky 2019; Kenens ym. 2020). Vapaaehtoisuuden on kuvattu Tōhokun maanjäristyksen yhteydessä olleen kuitenkin kokonaisuudessaan huomattavasti koordinoitumpaa kuin aiemmissa kriiseissä. Spontaanit vapaaehtoiset on tällöin kytketty

muun muassa rekisteröinnin ja pikakoulutuksen kautta osaksi virallisia aputoimia. Toisaalta tämä on herättänyt keskustelua siitä, että missä määrin liiallinen koordinointi ja yleinen puhe ei-toivotuista (unsolicited volunteers) ja häiritsevistä vapaaehtoisista (nuisance volunteers) on saattanut lannistaa spontaaneja vapaaehtoisia osallistumasta avustustoimintaan ja siten rajoittaa neljännen sektorin potentiaalia. (Avenell 2012; Yüko, Pekkanen & Yutaka 2012.)

Tutkimusmenetelmät ja aineisto

Tutkimusta varten haastateltiin tammi-huhtikuussa 2022 18 henkilöä. Haastateltujen valinnassa hyödynnettiin harkinnanvaraista otantaa (esim. Robinson 2014). Tarkoituksena oli löytää sellaisia haastateltavia, jotka toimivat säteilyvaaratilanteen kannalta relevanteissa asiantuntija- tai johtotehtävissä. Potentiaalisten haastateltavien tunnistamisessa hyödynnettiin erityisesti säteilyvaaratilannetta käsitelleen LSS21-valmiusharjoituksen laaja-alaista osallistujia ja asiantuntijajoukkoa. Haastatelluilta ei edellytetty ennakkoymmärrystä neljännen sektorin toiminnasta. Haastateltujen moninaisuuteen liittyen huomioitiin sukupuoli, sektori (julkinen/kolmas sektori) sekä toimintatase (paikallinen/alueellinen/kansallinen).

Haasteltavista yhdeksän voi tulkita toimivan asiantuntijatehtävissä ja yhdeksän johto- tai päällikkötason tehtävissä. Heistä 13 oli miehiä ja viisi naisia. Julkisella sektorilla toimi 14 haastateltua ja järjestösektorilla neljä haastateltua. Yksityinen sektori rajattiin tutkimuksen ulkopuolelle. Paikallisella tasolla työskenteli neljä haastateltua, alueellisella tasolla kuusi haastateltua ja kansallisella tasolla kahdeksan haastateltua. Haastatellut informantit toimivat tutkittavan teeman asiantuntijoina, eivät organisaatioidensa edustajina. Tästä johtuen – haastateltujen anonyymiteetin suojaamiseksi – haastateltujen taustaorganisaatioita ei tuoda tutkimuksessa esille.

Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina (esim. Kallio ym. 2016). Haastattelulomake sisälsi kolme osiota. Ensimmäisessä osiossa käsiteltiin neljättä sektoria ilmiönä ja käsitteenä

yleisellä tasolla. Tähän osioon annettuja vastauksia analysoidaan tutkimuskokonaisuuden muissa julkaisuissa (ks. Raisio ym. tulossa). Tämän artikkelin fokuksessa ovat osiot 2 ja 3, joissa käsiteltiin neljännen sektorin roolia säteilyvaaratilanteessa ja siihen varautumisessa sekä siitä toipumisessa (osio 2) ja neljännen sektorin toimintaan säteilyvaaratilanteen kontekstissa liittyviä hyötyjä, ongelmia sekä haasteita (osio 3). Haastattelulomake sisälsi kysymysten lisäksi myös kaksi havainnollistavaa kuviota. Ensimmäinen kuvio avasi säteilyvaaratilanteen vaihteita (ks. STUK 2020: 12) ja toinen kuvio tutkimuskirjallisuudessa esille nostettuja esimerkkejä spontaanien vapaaehtoisten ja emergenttien ryhmien mahdollisista tehtävistä erilaisissa häiriötilanteissa (ks. Twigg & Mosel 2017: 447). Näistä ensimmäisen kuvion tarkoituksena oli auttaa haastateltuja jäsentämään osioon 2 liittyviä vastauksia. Toinen kuvio puolestaan toimi apuvälineenä niille haastatelluille, joille neljännen sektorin toiminta oli vähemmän tuttua. On myös syytä huomioda, että haastatelluista kahdeksan toteutettiin Ukrainaan kohdistuneen Venäjän hyökkäyssodan alkamisen jälkeen, millä oli vaikutusta kyseisten haastatteluiden sisältöön. Haastatellut esimerkiksi viittasivat haastatteluisaan Ukrainan ydinvoimalaitosten tilanteeseen sekä siihen, millaista organisoitunutta ja organisoitumatonta vapaaehtoistoimintaa sota on synnyttänyt.

Haastattelut toteutettiin etäyhteyden välityksellä. Haastatteluiden keskimääräinen kesto oli 55 minuuttia. Kaikki haastattelut litteroitiin. Litteroitua aineistoa syntyi yhteensä 222 tekstisivua (Times New Roman 12p, riviväli 1). Aineisto analysoitiin käyttämällä deduktiivista, teorialähtöistä sisällönanalyysia, jossa olemassa olevaa teoriaa sovelletaan (teoriaa testaten tai laajentaen) uudessa kontekstissa (esim. Assarroudi ym. 2018). Aineiston luokittelu perustui tällöin vahvasti aiempaan tutkimukseen. Analyysirungon muodostamisessa käytettiin seuraavassa tulosluvussa kuvatun mukaisesti säteilyvaaratilannesyklin vaihteita (pääluokka: neljännen sektorin rooli säteilyvaaratilanteessa; yläluokat: varautuminen, varhaisvaihe, jälkivai-

he, toipumisvaihe) (Ohtsuru ym. 2015; STUK 2020b; Bertho ym. 2022) sekä tutkimuskirjallisuudessa tunnistettuja neljännen sektorin kanssa työskentelyyn liittyviä jännitteitä (pääluokka: neljänteen sektoriin liittyvät jännitteet säteilyvaaratilanteen kontekstissa; yläluokat: osallistuminen, poissulkeminen, koordinointi, itseorganisointuminen) (Harris ym. 2017; Nielsen 2019; Simsa ym. 2019). Yläluokkien sisältö eli alaluokat syntyivät empiirisen aineiston analyysin tuloksena. Tulosten esittämisessä hyödynnetään anonymisoituja suoria lainauksia (#1–#18).

Tulokset

Neljännen sektorin rooli säteilyvaaratilanteessa

Varautuminen

Haastatellut kokivat haastavaksi määrittellä neljännelle sektorille roolia säteilyvaaratilanteeseen varautumisessa. Varautumismielessä neljäs sektori nähtiinkin pääasiassa piilossa olevana ja vielä aktiivoimattomana toimijasektorina. Tähän vaikutti ensinnäkin se, että varautumistyön nähtiin olevan organisoituneiden turvallisuustoimijoiden (erit. viranomaisten) vastuulla. Toisekseen säteilyvaaratilannetta ei koettu nykyisellään sellaiseksi uhkaksi, joka saisi neljännen sektorin toimijat aktivoitumaan jo varautumisvaiheessa. Neljännen sektorin aktivoitumisen nähtiinkin edellyttävän jonkin konkreettisen tapahtuman, johon ”*ihmiset tavallaan herää*” (#1). Lisäksi osa haastatelluista pohti sitä, missä määrin varautumisvaiheessa toimiminen ylipäättään soveltuu neljännen sektorin spontaanille luonteelle: ”*[V]arautumisvaiheessa, niin en mä näe siinä neljännellä sektorilla siinä mielessä roolia, että se ei ole sitten enää neljännen sektorin toimintaa, jos se rupeaa varautumaan.*” (#3)

Haastatellut nostivat kuitenkin esille myös kansalaisten omatoimisen varautumisen merkityksen. Omatoimiseen varautumiseen liitettiin muun muassa riittävän kotivaran hankkiminen sekä tietojen ja taitojen kartuttaminen säteilyvaaratilanteessa toimimisesta (esim. taloyhtiöiden pelastussuunnitelmiin tutustuminen, kyky

sulkea ilmanvaihto). Vaikka se herätti keskustelua, missä määrin tämä on varsinaista neljännen sektorin toimintaa, koettiin omatoimisella varautumisella kuitenkin olevan yleisen valmiuden rakentamisen myötä epäsuoria vaikutuksia spontaanin neljännen sektorin aktivoitumiseen säteilyvaaratilanteen myöhemmissä vaiheissa. Omatoimisen varautumisen nähtiin liittyvän ihmisten kriisivalmiuden virittämiseen ja siihen miten neljännen sektorin mahdollinen aktivoituminen lähtisi liikkeelle todellisessa tilanteessa. Tällä nähtiin olevan myönteisiä vaikutuksia myös viranomaistoiminnalle: *”Jos ajatellaan meitä jokaista, että mitä paremmin me neljännen sektorin toimijoina hoidetaan tämä oma tonttimme varautumisessa, niin sen vähemmän kuormittuvat yhteiskunnan julkishallinnon järjestelmät.”* (#8)

Neljännen sektorin viestinnällinen rooli oli kaikki säteilyvaaratilanteen vaiheet läpileikkaava teema. Varautumisvaiheessa kyseinen rooli nousi esille erityisesti tietoisuuden lisäämisestä mahdollisesta säteilyvaarasta ja säteilyvaaratilanteesta toimimisesta. Viranomaisviestinnän haasteeksi nähtiin se, että *”[m]e ei osata puhua asioista kansantajuisesti”* (#12), jolloin esimerkiksi paikalliset sosiaalisen median ryhmät voisivat pyrkiä välittämään relevanttia viranomais-tietoa selkokielellä eteenpäin. Haastatellut suhtautuivat lisäksi myönteisesti ajatukseen siitä, että neljännen sektorin toimijoita voisi osallistaa osaksi valmiusharjoituksia. Sen sijaan, että järjestäytymättömät kansalaiset toimisivat esimerkiksi passiivisina maalihenkilöinä, ottaisivat he aktiivisen toimijan roolin:

”[M]ennään ottamaan vastaan muutama sata ihmistä ja katsotaan, miten niiden kanssa pärjätään ja pärjätäänkö” (#7)

”Ja harjoitustilanteen pitäisikin olla sellainen paljon eläväisempi juttu, jossa nimenomaan sitten se suojeltava kohde elikkä se tavallinen ihminen tavallisine ongelmineen, niin pitäisi olla mukana. Koska nythän me usein puhutaan, että varmaan tämä sitten herättää kysymyksiä ja miltähän tämä nyt sitten kuulostaa kansalaisten korvissa. Niin

sitten siinä harjoitustilanteessa saisikin suoraan sen palautteen.” (#13)

Varhaisvaihe

Säteilyvaaratilanteen varhaisvaihe nähtiin akuutiksi ja suhteellisen lyhytkestoiseksi vaiheeksi, jossa huomio on erityisesti ihmisten omakohtaisissa suojautumistoimissa, mutta jossa on myös jossakin määrin mahdollisuuksia neljännen sektorin aktivoitumiselle. Vaiheen lyhytkestoisuuden nähtiin kuitenkin vaikuttavan siihen, ettei emergenttejä ryhmittymiä ehtisi juurikaan syntyä, vaan toiminta olisi enemmänkin spontaania yksilötason vapaaehtoisuutta. Tähän nähtiin vaikuttavan myös se, että viranomaisillakaan ei ole välttämättä tilannekuva täysin selvä, mistä johtuen johtovastuussa oleva viranomainen ei olisi vielä täysin valmis hyödyntämään neljännen sektorin kapasiteettia.

Viestinnän merkitys näyttäytyi varhaisvaiheessa kaksisuuntaisena tiedon välittämisenä erityisesti sosiaalisen median kanavia hyödyntämällä. Ensinnäkin neljännen sektorin toimijat voisivat välittää viranomais-tietoa tapahtuneesta säteilyvaaratilanteesta ja tarvittavista suojaustoimenpiteistä. Toisekseen neljäs sektori voisi edesauttaa ruohonjuuritason tilannekuvan kehittymistä: *”Mehän ei pystytä muodostamaan kattavaa tilannekuvaa muuten, kuin keräämällä sitä paikallista tietoa”* (#8). Tällöin olisi mahdollista muun muassa kerätä hiljaisia signaaleja siitä, mitä on tapahtumassa paikallisyhteisöjen näkyvissä olevan pinnan alla. Tällä tiedolla nähtiin olevan mahdollisia vaikutuksia varhaisvaihetta seuraaviin vaiheisiin: *”[Varhaisvaiheessa] olisi mun mielestä tärkeää sen paikallisen tilannetiedon ja tämmöisten hiljaisten signaalien kerääminen ja viestiminen sitten kuntiin ja viranomaisiin päin, että nyt tällä ja tällä kylällä puhutaan tällaista ja tällaista, koska tähän saattaa peilautua sitten myöskin eteenpäin jälkivaiheeseen ja toipumisvaiheeseenkin, että kuinka sitten toivutaan näistä asioista”* (#7).

Vaikka ihmisten omakohtaisten suojautumistoimien nähtiin olevan varhaisvaiheen keskiössä, tuotiin haastatteluissa esille myös mah-

dollisuuksia eräänlaiseen itseorganisoituvaan spontaaniin naapuriapuun. Tämä olisi kuitenkin riippuvainen sijainnista eli etäisyydestä onnettomuuspaikkaan. Mitä lähempänä onnettomuuden kohteena olevaa ydinvoimalaitosta oltaisiin, sitä vähemmän olisi laskeuman etenemisestä (ml. sääolosuhteet) aiheutuvista aikarajoitteista johtuen mahdollisuuksia auttaa muita. Mahdollisuuksien mukaan neljäs sektori voisi kuitenkin toimia, naapuriavun hengessä, apuna suojaustoimenpiteissä esimerkiksi maatalouden alkutuotannossa (esim. sadon korjaaminen ja korjatun sadon suojaaminen sekä viljelysten peittely, ks. Evira 2016). Lisäksi spontaanit vapaaehtoiset voisivat kiertää naapurustossa ja varmistaa, että tieto säteilyvaaratilanteesta on saavuttanut ihmiset (erit. yksin elävät vanhukset). Ylipäättään oman toimijuuden vahvistamisen nähtiin yleisellä tasolla edistävän yksilöiden resilienssiä eli psyykkistä toimintakykyä ja valmiuksia sopeutua uusiin elämäntilanteisiin (ks. Hyvönen & Juntunen 2018):

”Ja sillä [aktivoitumisella kriisissä] saattaa olla myös traumatisoitumista ehkäisevää vaikutusta sillä, että sulla on se toimijuus siinä, sä pystyt jollain tavalla palauttamaan edes pienen osan sitä hallintaa, jonka se kriisi on sulta vienyt, niin sä pystyt palauttamaan sitä takaisin. Koska sehän meille ihmisille on hirvittävän tärkeää.” (#6)

”[K]un sä olet mukana auttamassa, niin sä traumatisoidut vähemmän, että se on ihan todennettu, että vaikka sä olisit itse sen uhri, jos sä pystyt yhtään auttamaan muita, niin sä et vahingoitu itse niin paljon. Musta se on todella merkittävää.” (#17)

Jälkivaihe

Neljännän sektorin roolin nähtiin korostuvan säteilyvaaratilanteen jälkivaiheessa. Haastatellut esimerkiksi pohtivat sitä, missä määrin neljännän sektorin toimijat voisivat aktivoitua omaehtoisessa säteilymittauksessa sekä puhdistustoimissa. Haastatteluissa nousi esille Säteilyturvakeskuksen, Maan-

puolustuskoulutusyhdistyksen ja Huoltovarmuuskeskuksen kouluttama ja varustama vapaaehtoinen säteilymittausjoukkue, mutta myös neljännän sektorin mittaustoimintaa kommentoitiin. Säteilymittaus nähtiinkin yhtenä mahdollisena kanavana, jota kautta neljännän sektorin toimijat voisivat tarjota apuaan: *”Se [neljännän sektori tuottama hyöty] on tähän mittaukseen ja puhdistukseen liittyvä ihan työvoiman määrä, että varsinkin jos on yhtään isompi alue, niin hyvin nopeasti niitä töitä olisi enemmän kuin viranomaisilta tai muilta koulutetuilta riittää työntekijöitä” (#2)*. Haastatteluissa tuotiin kuitenkin esille useita neljännän sektorin toteuttamaan säteilymittaukseen liittyviä haasteita, kuten esimerkiksi väävät mittaustulkinat ja jopa mittaustulosten väärentämiset.

Neljännän sektorin osallistuminen puhdistustoimintaan (esim. pintojen, työkalujen ja työkonoiden peseminen ja pihojen puhdistaminen) jakoi haastateltujen näkemyksiä. Siinä missä osa näki puhdistustoiminnan enemmänkin julkisena toimintana, osa taas koki, etteivät muiden sektoreiden resurssit riittäisi, vaan tarvittaisiin myös neljättä sektoria. Osittain kyse oli myös säteilyn voimakkuudesta sekä toiminta-alueesta: *”Kyllä siellä varmaan eritasoisia tehtäviä puhdistustoiminnastakin löytyy, varmaan sieltä vaarallisemmasta sitten semmoseen, missä ihan oikeasti ne voi auttaa ne ylimääräiset kädet” (#14)* Toiminnan reunaehtoina nostettiin esille muun muassa riittävä viranomaisohjeistus, mahdolliset koulutukset sekä suojavaarusteiden käytöstä huolehtiminen.

Evakuoinnissa ja evakuoitujen vastaanotossa avustamisen nähtiin koskevan, tilanteesta riippuen, niin säteilyvaaratilanteen varhais- kuin myös jälkivaihetta. Ihmisten evakuoinnin todettiin olevan logistisissa kysymyksissä vahvasti viranomaisvetoinen toimi: *”Suosittaisiin sitä, että ihmiset käyttävät omia kulkuneuvoja, jos on käytössä ja muuten sitten viranomaisten järjestämällä tuollaisilla busseilla tai muilla liikennevälineillä, niin ihmiset vietäisiin” (#2)*. Yksi haastateltu nosti esille sen, että ihmisten evakuoinnissa avustamisen sijaan neljäs sektori todennäköisesti aktivoituisi lemmikkieläinten

evakuoinnissa. Taustalla oli ajatus siitä, että lemmikkieläinten merkitys ihmisten elämässä on muuttunut eikä viranomaisilla olisi mahdollisuuksia avustaa evakuoinnissa lemmikkieläinten osalta: ”[S]äteilyonnettomuustilanteessa jos lähdetään evakuoimaan, niin miten sitten lemmikkieläinten evakuointi saataisiin onnistumaan ja miten niille saataisiin ruokaa ja muuta järjestymään, niin siinä näen ison aukon tai aukon, jonka neljäs sektori todennäköisesti tulisi täyttämään.” (#13)

Evakuoinnin logististen kysymysten sijaan neljännen sektorin rooli näyttäytyisi kuitenkin vahvemmin väestöä vastaanottavien kuntien alueella. Haastateltavat toivat esille sellaisia mahdollisia tukitoimenpiteitä kuten ruokahuollon, evakuoitujen majoittamisen ja taloudellisen sekä materiaalisen avun. Mahdollinen tehtäväkenttä nähtiinkin laaja-alaisena: ”[V]arsinkin jos puhutaan jostain laajamittaisemmasta toiminnasta, niin siellä tarvitaan, ihan niin kuin just Ukrainassa, että siellä tarvitaan varmaan ihmisten majoittamista ja apua jo ihan vaikka jonkun kenttäkeittiön pitämisestä lähtien. Että sehän voi olla hirveän moninaista.” (#14) Yksi haastateltava korosti ylipäättään empatian tarjoamisen ja hädän kuuntelemisen merkitystä, jolloin ”kotikutoiset kädestä pitäen -auttajat” (#3) olisivat tarpeen. Edelleen myös kaksisuuntainen tiedonvälitys korostui, varhaisvaiheen tavoin, neljännen sektorin yhtenä roolina.

Toipumisvaihe

Neljännen sektorin roolin koettiin pienenevän säteilyvaaratilanteen toipumisvaiheessa. Tähän nähtiin johtavan ensinnäkin se, että ihmisten auttamishalu alkaisi haihtua. Toisekseen nostettiin esille, että ajan myötä osa neljännen sektorin toiminnasta voi alkaa jäsentyä, jolloin se siirtyy osaksi organisoitua kolmatta sektoria. Toisaalta haastatellut pohtivat myös mahdollisuutta sille, että neljäs sektori aktivoituisi vielä esimerkiksi edunvalvonta-asioissa tai erilaisina vertaistukiryhminä.

Haastattelussa kuitenkin korostui se, että toipumisvaiheen merkitystä ei saisi unohtaa,

vaan siitä tulisi ylipäättään puhua enemmän ja sille tulisi antaa suurempi arvo. Jopa viranomaistenkin osalta nähtiin haasteeksi se ajattelu, että ”se siitä ja mennään kohti uusia seikkailuja ja unohdetaan se toipumisvaihe” (#13). Yksi haastateltu totesikin, että toipumisvaiheen näkyvyyden ja merkityksen lisääminen voisi motivoida neljättä sektoriakin olemaan siinä aktiivinen. Toinen haastateltu toi esille, että toipumisvaiheessa olisi tärkeää pyrkiä palauttamaan asiat paremmalle tasolle, esimerkiksi varautumisen osalta, kuin mikä tilanne oli ennen häiriötilannetta. Tässä neljännen sektorin rooli voisi olla edelleen viestintä ja sen myötä kriisitietoisuuden lisääminen: ”[E]hkä se taas kääntyy sitten siihen tietoisuuteen [...], yleisen turvallisuuden kulttuurin nousemiseen, niin se voisi olla semmoinen neljännen sektorin rooli sitten taas toipumisvaiheessa” (#12).

Neljänteen sektoriin liittyvät jännitteet säteilyvaaratilanteen kontekstissa

Osallistuminen vs. poissulkeminen

Haastatellut suhtautuivat, edellä kuvastui, lähtökohtaisen myönteisesti neljännen sektorin osallistumiseen säteilyvaaratilanteen eri vaiheissa. Yleinen näkemys oli se, että neljäs sektori tarjoaa ”niitä resursseja ja käsipareja, joita voitaisi sitten käyttää erilaisilla tavoilla ja erilaisissa tilanteissa siinä säteilyvaaratilanteessa” (#15). Kontekstilla nähtiin kuitenkin olevan merkittävä vaikutus siihen, millaisiin toimiin neljäs sektori voisi osallistua, ja ylipäättään kontekstin merkityksen nähtiin korostuvan säteilyvaaratilanteen kaltaisessa häiriötilanteessa. Säteilyvaaratilanteeseen todettiin liittyvän sellaisia terveysvaaroja ja lainsäädännöllisiä reuna-ehdoja, mitkä johtavat neljännen sektorin toiminnan estämiseen erityisesti säteilyvaara-alueella sekä myös varotoimialueella: ”[M]i jättisin tavallaan vyöhykejattelua, että tavallaan siinä sisävyöhykkeellä niin toimii ainoastaan viranomaiset ja lainsäädännöllisesti sinne velvoitetut tai mandatoituid ihmiset, ja sitten mitä pidemmälle tämmösessä kehäajattelussa mennään, niin sitä kauempaan tavallaan myös nämä eri

sektorit työskentelee ehkä sitten” (#1). Yksi haastatelluista totesikin rajanvedon neljännen sektorin osallistumisen ja poissulkemisen välillä olevan säteilyvaaratilanteessa – varattuna muihin häiriötilanteisiin – yksi selkeimmistä.

Haastatellut pohtivat myös sitä, millainen näkemys tavallisilla kansalaisilla on säteilyvaarasta. Säteilyä kuvattiin muun muassa abstraktina, hallitsemattomana, pelottavana ja näkymättömänä: *”Että [säteilyä] ei voida niin kuin käsin kosketella tai laittaa tuohon boksiin, että pysy siinä” (#14). Säteilyä rinnastettiin tunnistamattomuuden osalta myös COVID-19-pandemian kaltaisiin tartuntatauteihin. Haastatellut kokivat, että säteilyvaaratilanteen luonteella olisi vaikutuksia siihen, miten neljännen sektorin toimijat haluaisivat itse olla auttamassa tai vastaavasti sulkeutua auttamistyön ulkopuolelle. Säteilyvaaratilanteen nähtiinkin eroavan dynamiikaltaan monista muista häiriötilanteista siinä, että potentiaalisten neljännen sektorin toimijoiden liikehdintä tapahtuisi poispäin häiriötilanteen ytimestä (vrt. tulva tai öljyonnettomuus). Toisaalta sekin tuotiin esille, että ihmisiä olisi liikaa peloteltu säteilyn vaaroista ja että säteily olisi ”demonisoitu” (#1). Yksi haastatelluista pohti esimerkiksi sitä, kohdistuisiko evakuoituihin ihmisiin jonkinasteista stigmaa, nähden tämän kuitenkin melko epätodennäköiseksi.*

Neljännen sektorin toimintaan nähtiin liittyvän monia haasteita ja ongelmia, joilla oli vaikutusta haastateltujen näkemyksiin neljännen sektorin osallistumisesta ja poissulkemisesta. Spontaanien vapaachtoisten nähtiin esimerkiksi saattavan aiheuttaa, hyvistä aikomuksista huolimatta, vaaraa itselleen sekä muille avustustoissa toimiville tahoille: *”Monta kertaa tommoinen spontaani auttaja, niin se on hyvin äkkiä autettava, ei muuta kuin riesa” (#11). Epäsuorana negatiivisena vaikutuksena nähtiin tällöin se, että osa viranomaisten resurssista tulisi sidotuksi neljännen sektorin ”jälkien korjaamiseen” (#12). Konkreettisina esimerkkeinä nostettiin esille muun muassa omatoimisesta avustustavaran keräystoiminnasta syntyvä ”hallitsematon kaaos” (#7) sekä vaaratilanteet puhdistustoimissa.*

Haastatellut näkivät neljännen sektorin olevan lisäksi mahdollinen kasvualusta mis- ja disinformaatiolle. Neljännen sektorin toimijat voivat tietämättään välittää puutteellista tai väärää tietoa, jolloin oikea tieto jää pahimmassa tapauksessa sen alle. Myös se nähtiin mahdolliseksi, että neljättä sektoria voitaisiin tietoisesti ohjata, informaatiovaikuttamisen hengessä, haluttuun suuntaan: *”[T]ulisi varmaan semmoinen, että näitä vaikuttamisyrittäjiä tulisi sieltä ulkopuolelta ja tällöisen hybridivaikuttamisen kautta pyrittäisiin ehkä aikaansaamaan tällöinen neljännen sektorin liike, joka sitten pyrkisi nimenomaan vaikuttamaan väärään suuntaan” (#5). Neljäs sektori koettiin spontaaniutensa ja organisoimattomuutensa vuoksi altiimmaksi vaikuttamisyrittäjille kuin esimerkiksi organisoitunut kolmas sektori.*

Haastatellut toivat kuitenkin esille myös neljännen sektorin toimijoiden poissulkemisesta syntyviä mahdollisia haittavaikutuksia. Ensinnäkin neljännen sektorin poissulkemisen nähtiin aiheuttavan epäluottamusta, mainehaittaa ja ylipäättään kielteistä suhtautumista viranomaisia kohtaan. Toisekseen neljännen sektorin poissulkeminen saattaisi tulla ylikorostaneeksi viranomaisten toimintakykyä eli poissuljetut toimijat alkaisivat odottaa, että viranomaiset olisivat kykeneviä hoitamaan tilanteen ammattitaidolla riippumatta mahdollisista niukoista resurssistaan. Kolmanneksi neljännen sektorin toiminta voi aktivoitua kielloista huolimatta ja *”huonossa tapauksessa jopa jollakin tavalla painua maan alle ja vähän niin kuin tutkasta pois se koko toiminta” (#15). Lisäksi omaehtoiseen säteilymittaukseen liittyvänä mahdollisena skenaariona nousi esille se, että jos viranomaiset eivät hyödyntäisi neljännen sektorin keräämää dataa, saatettaisiin sen hyödyntäminen ”sitten kaapataan sille disinformaatiopuolelle” (#2). Poissulkemiseen liittyen haastatellut korostivat myös viestinnän merkitystä eli sitä, että täydellisen kiellon sijaan tarjottaisiin halukkaille auttajille muita mahdollisia tehtäviä tai kerrottaisiin, että auttaminen on mahdollista myöhempänä ajankohtana. Tässäkin kuitenkin nähtiin taipumus dikotomiseen kyllä/ei-ajatteluun:*

”[T]unnistan, että turvallisuusviranomaisilla aika herkästi ja varsinkin tilanteissa menään näihin aika mustavalkoisiin vaihtoehtoihin, jolloin varmaan tilanteen ollessa akuutti, niin se vastaus on aika lähellä tätä kyllä/ei-tyyppistä asetelmaa, että siinä välissä ei ole muita elementtejä. Mutta sitten kun tilanne menee eteenpäin ja tunnustetaan järkevällä tavalla se, että tarvitaan apua, niin varmaan siellä sitten alkaa syntyä muunkinlaisia näkemyksiä.” (#5)

Koordinointi vs. itseorganisoituminen

Haastatteluissa korostui näkemys siitä, että edellä kuvattuja haasteita voisi vähentää koordinoimalla neljännen sektorin toimintaa, jolloin voitaisiin välttää neljännen sektorin toimijoiden poissulkemiselta: *”Niin tässä kuin muissakin laajoissa häiriötilanteissa, niin joskus jokaikinen lisäksi voi olla oikeasti tarpeen ja kyllä me, jos me osataan saattaa tämä neljäs sektori osaksi tätä koordinoitua toimintaa, niin se on todella hyvä” (#7)*. Vastaavasti hallitsematon ja koordinoimaton neljäs sektori koettiin vaarallisenä. Tässäkin kontekstilla oli kuitenkin merkittävä vaikutus eli mitä suurempia riskejä ihmisten hengelle ja terveydelle tilanteeseen liittyisi, sitä koordinoitumpaa ja johdetumpaa neljännen sektorin toiminta tulisi haastattelujen mukaan olla. Lisäksi koordinointi vähentäisi myös riskiä sille, että neljännen sektorin toimijat tekisivät turhaa työtä (esim. puhdistamalla alueita, missä ei ole hyötyä puhdistuksesta) tai tuhlaisivat resursseja (esim. jos puhdistustyössä on pulaa puhtaasta vedestä).

Viranomaisilla ei kuitenkaan nähty olevan resursseja neljännen sektorin koordinointiin, vaan koordinoitivastuun nähtiin kuuluvan kolmannelle sektorille. Neljännen sektorin auttamishalu saataisiin tällöin *”kanavoitua” (#17)* tehokkaalla tavalla järjestöjen kautta. Koordinointi vastaisi myös siihen haastattelujen huoleen, että kuka *”maksaa viulut” (#12)*, jos neljännen sektorin toimija loukkaa itsensä eli toiminnan kanavoimien kolmannen sektorin kautta (viranomaisten ja järjestöjen yhteistyösopimuksissa

huomioitavana asiana) koettiin selkeyttävään vakuutusturva-asioita sekä työnjohdollisia vastuita. Lisäksi neljännen sektorin koordinointi edesauttaisi sitä, että neljännen sektorin toimijoille voitaisiin tarjota kootusti psykososiaalista tukea, kuten erilaisia tilanteen jälkeisiä purkutapahtumia.

Neljännen sektorin toimijoihin varautuminen nähtiin tärkeäksi osaksi neljännen sektorin koordinoitua. Tässä koettiin kuitenkin olevan parantamisen varaa. Osa haastatelluista toi esimerkiksi esille sitä, että neljännen sektorin toimijoihin on varauduttu enemmän häiriötekijöinä kuin mahdollisina resursseina. Lisäksi korostettiin sitä, että viranomaisella voi syyttää vain itseään, jos se ei ota neljännen sektorin mahdollista aktivoitumista huomioon jo valmiussuunnittelussa: *”Että jos vasta siinä tilanteen aikana aletaan miettiä, miten sitä neljättä sektoria tuetaan tai otetaan huomioon, niin sitten on jo liian myöhäistä” (#2)*. Yksi haastateltu esimerkiksi totesi, että neljäs sektori aktivoituu joka tapauksessa ja tämän parempi huomiointi edesauttaisi sitä, että siitä saataisiin kokonaisuuden kannalta suurin mahdollinen hyöty. Valmiussuunnittelussa haasteeksi kuitenkin muodostuu neljännen sektorin emergentti luonne:

”[N]eljännen sektorin ongelmana on se, että me ei voida millään tavalla mitoitaa sille minkäänmoista suorituskykyä. Se tulee vain sitten kivana lisänä siinä tilanteessa. Ja jonkinmoinen oletus voidaan tehdä, mutta toimiiko se siinä tilanteessa niin, kuin me ollaan ajateltu, niin se ei välttämättä menekään aivan sillä lailla.” (#8)

”Onhan siihen tosi vaikea konkreettisesti varautua, kun sitä ei tosiaan tiedä, että miten se ilmenee ja tulee vastaan ja mistä se pulpahtelee pintaan ja millä tavalla, että se on haaste. Mutta sekin on jo enemmän kuin ei mitään, että tiedostetaan, että näin todennäköisesti tulee käymään [...]” (#15)

Konkreettisine tapoina edistää varautumista neljännen sektorin aktivoitumiseen mai-

nittiin muun muassa pikakoulutuspakettien sekä yhteydenottotapojen etukäteispohtiminen. Pikakoulutuspakettien valmistelun nähtiin mahdollistavan sen, että neljännen sektorin toimijoille voitaisiin tarjota nopeasti säteilyvaaratilanteen kannalta relevanttia perustietoa ja -taitoja. Yhteydenottotapojen osalta tuotiin esille COVID-19-pandemian aikana hyödynnettyjä verkkoilmoittautumislomakkeita, joiden kautta halukkaat voisivat tarjota apuaan koordinoitusti. Myös varautumisrekisterin rakentamisen mahdollisuuksia pohdittiin, jolloin neljännen sektorin toimijoiden mahdollinen osaaminen olisi jo valmiiksi kirjattu jollekin alustalle. Myös sitä tuotiin esille, että viranomaisorganisaatioihin voisi nimetä henkilöitä, joiden tehtävänä olisi mahdollisuuksien mukaan ”*seurata tilannetta ja varautua siihen, että neljännen sektorin aktivoituminen on ainakin tiedossa ja että sitä pysytään tarvittaessa sitten myös ohjaamaan, jos ei sitä haluta suoraan säilyttää siihen kolmannen sektorin rajapintaan*” (#1). Lisäksi nostettiin esille, että neljännen sektorin hyödyntämistä – haasteineen ja mahdollisuuksineen – olisi hyvä käsitellä osana turvallisuusviranomaisten perusopetusta.

Haastatteluisia korostui – edellä kuvatuksi – halu ottaa neljännen sektorin toimijat osaksi koordinoitua toimintaa. Vastaavasti neljännen sektorin itseorganisoitumisen mahdollistamiseen ja ”villinä sekä vapaana” toimimiseen liittyvä pohdinta jäi vähäiseksi, joskin tässäkin korostettiin kontekstisidonnaisuutta eli omaehtoinen toiminta olisi suotavaa esimerkiksi spontaanin naapurivun kaltaisessa auttamis-toiminnassa. Toisaalta muutama haastateltu korosti myös neljännen sektorin ketteryyttä sekä innovatiivisuutta, nähden neljännen sektorin roolin muunakin kuin pelkinä lisäkäsipareina. Vastaavasti liian tiukan koordinoinnin nähtiin tukahduttavan neljännen sektorin toimintaa ja sen itseorganisoituvaa olemusta. Pohjimmiltaan kyse on tällöin siitä, miten saadaan neljännen sektorin hyöty yhteiseksi hyväksi ilman, että sen toimintaa kuitenkaan kahlittaisiin liikaa. Kaksi haastateltua kuvasi tätä haastetta seuraavasti:

”Se on ehkä helppoa yrittää lähteä rakentamaan sitä [neljättä sektoria] niin kuin paljon kolmanneksi sektoriksi, että kuvitellaan, että sitten tämän neljännen sektorin henkilöt organisoidaan niin kuin kolmas sektori on nyt, mutta mä en usko, että sillä tavalla päädytään mihinkään järkevään, että se tulee olemaan aika pitkälti itseorganisointunutta.” (#2)

”[S]e on vähän niin kuin vettä joskus jossain kanavassa tai jossain yrittää lappoo, niin se on semmoinen, että sä voit vaikuttaa siihen suuntaa, sä voit antaa sille tietyn vauhdin, mutta se itse pyöritelee siellä ja muuta. Se hallinta on semmoinen, että siihen mä en usko pätkän vertaa. Se ei toimi, ei se toimi edes totalitäärisissä järjestelmissä.” (#16)

Johtopäätökset ja pohdinta

Neljännen sektorin rooli näyttäytyi säteilyvaaratilanteen eri vaiheissa moninaisena, ja erittäin vahvasti kontekstisidonnaisena. Säteilyvaaratilanne muodostikin hyvin omanlaisensa kontekstin neljännen sektorin toiminnalle, tuoden toimintaan lisää reunaehtoja ja jännitteitä (vrt. Whittaker, McLennan & Handmer 2015; Twigg & Mosel 2017). Säteilyyn liittyvien terveysvaarojen ja lainsäädännöllisten reunaehtojen vuoksi valinta neljännen sektorin osallistumisen ja poissulkemisen välillä (ks. Harris ym. 2017; McLennan ym. 2017) nähtiinkin kohtuullisen selkeänä, korostuen erityisesti säteilyvaara-alueella sekä myös varoitoimialueella, joissa alueiden vaarallisuuden vuoksi poissulkemistoimet korostuvat varsinkin säteilyvaaratilanteen alkuvaiheessa.

Selvimmän neljännen sektorin rooli näyttäytyi säteilyvaaratilanteen jälkivaiheessa. Haastatelluille vaikeinta oli hahmottaa neljännen sektorin rooli varautumis- ja toipumisvaiheissa. Jossain määrin neljännen sektorin tehtävät myös limittyivät eri vaiheiden välillä. Erityisesti tämä näkyi varhais- ja jälkivaiheissa, ja esimerkiksi verkossa tapahtuva neljännen sektorin toiminta kytkeytyi kaikkiin säteilyvaaratilanteen vaiheisiin (ks. Reuter, Heger & Pipek

2012; Smith ym. 2021). Kulloisen kontekstin nähtiin kuitenkin määrittävän sen, kuinka paljon ja missä tehtävissä neljäs sektori voisi todellisuudessa aktivoitua ja missä määrin neljännen sektorin toimintaa tulisi jopa estää. Toisaalta haastatellut tiedostivat myös neljännen sektorin poissulkemiseen liittyvien mahdollisten vaihtoehtokustannusten olemassaolon (ks. Harris ym. 2017; Raisio ym. 2019).

Haastatteluissa korostui näkemys neljännessä sektorista käsipareina, jotka kolmas sektori kanavoisi viranomaisten turvallisuustoiminnan tueksi. Vastaavasti hallitsematon ja koordinoimaton neljäs sektori koettiin säteilyvaaratilanteen kontekstissa pääasiassa riskinä. Tulokset ovat yhteneviä aiemman muihin kriisityyppeihin liittyvän turvallisuusteemaisen tutkimuksen kanssa (ks. esim. Harris ym. 2017; Raisio ym. 2019). Vaikka säteilyvaaratilanne muodostaa oman haastavan kontekstinsa, vaikuttaa suomalainen turvallisuuskulttuuri korostavan resilienssin rakentumisen osalta viranomaisvastuuta siis myös muun tyyppisissä häiriötilanteissa. Keskustelu neljännen sektorin itseorganisoitumisen ja omaehtoisen toiminnan mahdollistamisesta (ks. Simsa ym. 2019; Handmer & Maynard 2021) näyttää jäävän tällöin enemmänkin akateemiseksi kiinnostuksenkohteeksi, kun käytännön intressi on enemmänkin neljännen sektorin haltuunotossa. Tämä heijastelee myös Japanin tilannetta, jossa neljännen sektorin toiminnasta on tullut turvallisuustoiminnassa aiempaa huomattavasti koordinoitumpaa (ks. Avenell 2012; Yūko, Pekkanen & Yutaka 2012). Japanin tavoin olisi kuitenkin Suomessakin syytä pohtia enemmän sitä, mitkä ovat liiallisen koordinoimisen ja negatiiviseksi koetun suhtautumisen vaikutukset spontaanien vapaaehtoisten osallistumiseen ja emergenttien auttajaryhmien syntyymiseen moninaisissa kriiseissä, joiden määrä ja vakavuus myös Suomessa on arvioitu olevan ilmastomuutoksen vaikutusten myötä kasvussa (ks. Hakala ym. 2021). Lisäksi on tarpeen pohtia – haastateltujen esille tuomalla tavalla – sitä, kuinka neljännen sektorin aktivoitumiseen tulisi valmistautua jo varautumisvaiheessa, ja tulisiko neljänteen sektoriin suhtautua enemmän-

kin mahdollisuutena ja resurssina kuin riski- tai häiriötekijänä (ks. myös Geysmans ym. 2020; Turcanu ym. 2020).

Kuten tämän tutkimuksen haastateltavatkin toivat esille, neljännen sektorin toiminnassa on riskinsä, kuten esimerkiksi informaatiovaikutaminen ja spontaanien vapaaehtoisten oma turvallisuus. Siitäkin huolimatta Venäjän hyökkäys Ukrainaan, ja kuukausia jatkunut sotatila on tuonut esiin neljännen sektorin toimintaa massiivisessa katastrofissa (ks. Jacoby 2022). Yksittäiset vapaaehtoiset ja emergenttisesti organisoituneet kansalaisryhmät ovat olleet merkittävä tekijä esimerkiksi sodan aiheuttaman pakolaiskriisin hoitamisessa. Vaikka tilanteesta ei ole vielä tullut vastaan tutkittua tietoa, vaikuttaisi siltä, että äärimmäisen katastrofinkin aikana neljännellä sektorilla on mahdollista itseorganisoitua toimivalla tavalla ja jopa ketterämmin kuin monet suuretkaan kolmannen sektorin toimijat tai paikallinen julkinen sektori. Jacobyn (2022) lyhyessä katsauksessa eräs vapaaehtoinen itse pohtikin juuri tätä: “After more than a month of freestyle staffing and coordination, the municipality is taking over, and volunteers [...] have mixed feelings. ‘The rules change every day – depending on which volunteer manager is making decisions, and that can be inefficient. But will the city be as responsive as our decentralized collective?’”. Suomessakin varautuminen ja esimerkiksi juuri säteilyvaaratilanteisiin liittyvä pelastustoiminta ovat vahvasti alueellista ja paikallista, julkisen sektorin voimin tapahtuvaa toimintaa. Kaikki onnettomuudet tapahtuvat jonkun kunnan alueella – kunnat ovat suurimmassa paineessa kaikissa kriisitilanteissa. Paikallisten toimijoiden valmius selvittää sekä lyhyt- että pitkäkestoisista häiriötilanteista on keskeistä. Tulevaisuuden uhkakuviiin varauduttaessa saattaisikin olla paikallaan pysähtyä jatkossa pohtimaan myös skenaarioita, joissa julkinen sektori on joko suurelta osin tai täysin rampautunut – mikä tai kuka silloin ottaa vastuun ja ryhtyy toimimaan?

Tämä tutkimus on rajattu vain ydinvoimalaitosonnettomuuksiin, jolloin muut säteilyvaaratilanteet, kuten esimerkiksi ydinaseisiin ja li-

kaisiin pommeihin liittyvät tilanteet, rajautuivat tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksesta jää lisäksi puuttumaan yksityisen sektorin näkökulma sekä kansalaisnäkökulma. Tulevissa tutkimuksissa olisikin tarpeen kartoittaa erityisesti kansalaisten valmiuksia ja näkemyksiä neljännen sektorin toimintaan liittyen (ks. esim. Cottrell 2010; Trautwein ym. 2020). Myös tutkimuksen tuloksissa esille nousutta neljännen sektorin viestinnällistä roolia voisi tarkastella yksityiskohtaisemmin. Esimerkiksi mikä on turvallisuusviranomaisten rooli informaatioon liityvänä ”portinvartijana” ja milloin tämä portinvartijuus aiheuttaa vastakkainasettelua sekä informaatioköyhyyttä ja toisaalta missä tilanteissa sen on mahdollista luoda informaatioresilienssiä, torjuen mis- ja disinformaatiota (ks. Rantamäki & Jalonen 2022)? Lisäksi neljännen sektorin käsite edellyttää turvallisuustoiminnan kontekstissa tarkempaa tarkastelua. Haasteltavat nostivatkin esille käsitteeseen liittyvää problematiikkaa (esim. miten käsite itsessään määrittää neljännen sektorin toimijoita ja heihin suhtautumista), jota käsitellään tutkimuskokonaisuuden muissa artikkeleissa (ks. Raisio ym. tulossa).

Tutkimusasetelmasta johtuen tulee huomioda myös se, että haastateltujen mahdollinen esiymmärrys neljännen sektorin toiminnasta ydinvoimalaitosonnettomuuksien kontekstissa kumpusi olemassa olevista kansainvälisistä esimerkeistä (Tšernobyl, Fukushima) tai muuntyyppisistä häiriötilanteista kuin ydinvoimalaitoksiin liittyvistä. Tutkimuksen tulokset tuovat näin ollen esille haastateltujen omakohtaisten kokemusten sijaan *tulkinnan* siitä, mikä neljännen sektorin rooli voisi olla Suomessa tapahtuvan ydinvoimalaitosonnettomuuden kontekstissa. Tällä omakohtaisen kokemuksen puutteella voi olla vaikutuksia muun muassa neljänteen sektoriin liittyvien kriisimyyttien korostumiseen (ks. Lorenz, Schulze & Voss 2018). Oman haasteensa muodostaa myös neljänteen sektoriin liittyvä luontainen tiedollinen vaje eli neljännen sektorin ominaispiirteistä johtuen osa sen toiminnasta jää aina viranomaisten ”tutkan” ulottumattomiin (ks. Saukkonen 2013).

Yhtenä jatkotutkimuskysymyksenä voisi olla tällöin tutkia sitä, missä määrin neljännen sektorin toimijoiden osallistuminen osaksi valmiusharjoituksia vaikuttaisi ymmärrykseen neljännen sektorin toiminnasta ja kriisimyyteistä. Toisaalta on myös syytä kysyä, missä määrin muissa kriisityypeissä todennetut kriisimyytit ovat todellisuutta säteilyvaaratilanteen kaltaisessa kompleksisessä häiriötilanteessa, jossa uhka on – esimerkiksi tulvatilanteeseen verrattuna – abstraktimpi.

Lähteet

- Assarroudi, A., Heshmati Nabavi, F., Armat, M.R., Ebadi, A., & Vaismoradi, M. (2018). Directed qualitative content analysis: the description and elaboration of its underpinning methods and data analysis process. *Journal of Research in Nursing*, Vol. 23, No. 1, s. 42–55.
- Albris, K. & Cedervall Lauta, K. (2021). Causing wrong while doing good: On the question of liability for volunteers in emergencies. *Environmental Hazards*, Vol. 20, No. 1, s. 78–91.
- Avenell, S. (2012). From Kobe to Tohoku: The Potential and the Peril of a Volunteer Infrastructure. Teoksessa J. Kingston (toim.) *Natural Disaster and Nuclear Crisis in Japan* (s. 53–77). Lontoo: Routledge.
- Bertho J.-M., Gabillaud-Poillion F., Reuter C. & Riviere O. (2022). Comparative study of nuclear post-accident management doctrines in Europe and North America. *Radioprotection*, Vol. 57, No. 1, s. 9–16.
- Cnaan, R., Meijs, L., Brudney, J., Langloh, S., Okada, A. & Abu Rumman, S. (2021). You Thought That This Would Be Easy? Seeking an Understanding of Episodic Volunteering. *Voluntas* <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00329-7>.
- Cottrell, A. (2010). *Research report: A survey of spontaneous volunteers*. Australian Red Cross. Saatavilla 12.4.2022: <https://volunteeringredcross.org/en/recurso/research-report-a-survey-of-spontaneous-volunteers/>
- Dynes, R. R. (1970). *Organized Behavior in Disaster*. Lexington, MA: Heath Lexington Books.
- Eronen, A., Hiilamo, H., Ilmarinen, K., Jokela, M., Karjalainen, P., Karvonen, S., Kivipelto, M., Koponen, E., Leemann, L., Londén, P. & Saikku, P. (2020). *Sosiaalibarometri 2020*. Helsinki: SOSTE.
- Eskelinen, K. & Nikkanen, M. (2020). *Vapaaehtoisten ja viranomaisten yhteistyö -tutkimuksen loppuraportti*.

- ti. Helsinki: Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK.
- Evira (2016). *Elintarvikeketjun alkutuotannon suo-
jelutoimet säteilyvaaratilanteessa*. Helsinki:
Elintarviketurvallisuusvirasto.
- Gardner, R.O. (2013). The Emergent Organization:
Improvisation and Order in Gulf Coast Disaster
Relief. *Symbolic Interaction*, Vol. 36, No. 3, s.
237–260.
- Geysmans, R., Zeleznik, N., Abelshausen, B., Duranova,
T., Schieber, C., Schneider, T., Crouail, P., Turcanu,
C., Liutsko L. & Cantone, M.C. (2020). Broadening
and strengthening stakeholder engagement in
emergency preparedness, response and recovery.
Radioprotection, Vol. 55, No. HS2, s. S219–S225.
- Gjerland, A., Pedersen, M. J. B., Ekeberg, Ø. & Skogstad,
L. (2015). Sick-leave and help seeking among res-
cue workers after the terror attacks in Norway, 2011.
International Journal of Emergency Medicine,
Vol 8, article 31, s. 1–8.
- Grönlund, H. (2016). Vapaaehtoistoiminta vuonna
2025. Teoksessa E. Innola (toim.) *Kohti katta-
vampaa varautumista: Vapaaehtoistajärjestöt ko-
konaisturvallisuuden tukena* (s. 57–61). Helsinki:
Turvallisuuskomitea.
- Hakala, E., Erkamo, S., Pyykönen, J., Tuomenvirta, H.,
Tynkkyinen, O., Berninger, K. & Vihma, A. (2021).
*Ilmastomuutos ja Suomen turvallisuus: Uhat ja va-
rautumisen kokonaisturvallisuuden toimintamallisa-
ja*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan
julkaisusarja 2021:52. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Handmer, J. & Maynard, P. (2021). Civil society mo-
bilisation after Cyclone Tracy, Darwin 1974.
Environmental Hazards, Vol. 20, No. 1, s. 23–44.
- Hanén, T. (2017). *Yllätysten edessä: Komp-
leksisuusteoreettinen tulkinta yllättävien
ja dynaamisten tilanteiden johtamisesta*.
Julkaisusarja 1: Tutkimuksia no 11. Helsinki:
Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Harju, A. (2003). *Yhteisellä asialla: Kansalaistoiminta
ja sen haasteet*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Harris, M., Shaw, D., Scully, J., Smith, C.M. & Hieke,
G. (2017). The involvement/exclusion paradox of
spontaneous volunteering: New lessons and theory
from winter flood episodes in England. *Nonprofit
and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 46, No. 2,
s. 352–371.
- Hyvönen, A.-E. & Juntunen, T. (2018). Resilienssi avai-
mena laaja-alaiseen kokonaisturvallisuuteen: haas-
teita ja mahdollisuuksia. Valtioneuvoston selvi-
tys- ja tutkimustoiminta, policy brief 28. Helsinki:
Valtioneuvoston kanslia.
- IAEA (2015). *The Fukushima Daiichi Accident: Report
by the Director General*. Vienna, Austria: IAEA.
- Jacoby, T. (2022). The Volunteers Who Rushed to Help
Ukrainians: People from the U.S., Europe and
elsewhere have felt compelled to travel to Poland
to help refugees displaced by the war. *Wall Street
Journal* (online) 14.4.2022.
- Jalava, J., Raisio, H., Norri-Sederholm, T., Lahtinen, H.
& Puustinen, A. (2017). *Kolmas sektori viranomais-
ten turvallisuustoiminnan tukena*. Valtioneuvoston
selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 76.
Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Junko, Ö. (2012). Ageing Society, Health Issues and
Disaster: Assessing 3/11. In J. Kingston (toim.)
Natural Disaster and Nuclear Crisis in Japan
(s. 237–254). Lontoo: Routledge.
- Kallio, H., Pietilä, A. M., Johnson, M. & Kangasniemi,
M. (2016). Systematic methodological review:
Developing a framework for a qualitative
semi-structured interview guide. *Journal of ad-
vanced nursing*, Vol. 72, No. 12, s. 2954–2965.
- Karjunen, T., Suksi, S. & Tossavainen, K. (2004).
Kokemukset onnettomuuksista ja poikkeuksel-
lisista tapahtumista ydinlaitoksilla. Teoksessa J.
Sandberg (toim.) *Ydinturvallisuus* (s. 207–266).
Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Kenens, J., Van Oudheusden, M., Yoshizawa, G. & Van
Hoyweghen, I. (2020). Science by, with and for
citizens: Rethinking ‘citizen science’ after the 2011
Fukushima disaster. *Palgrave Communications*,
Vol. 6, article 58, s. 1–8.
- Kokonaisturvallisuuden sanasto (2017). *Kokonais-
turvallisuuden sanasto 2017*. Helsinki:
Sanastokeskus TSK ry.
- Kuchinskaya, O. (2019). Citizen Science and the Politics
of Environmental Data. *Science, Technology &
Human Values*, Vol. 44, No. 5, s. 871–880.
- Longmuir, C. & Agyapong, V. (2021). Social and Mental
Health Impact of Nuclear Disaster in Survivors:
A Narrative Review. *Behavioral sciences*, Vol. 11,
No. 8, s. 1–23.
- Lorenz, D. F., Schulze, K. & Voss, M. (2018). Emerging
citizen responses to disasters in Germany: Disaster
myths as an impediment for a collaboration of unaf-
filiated responders and professional rescue forces.
Journal of Contingencies and Crisis Management,
Vol. 26, No. 3, s. 358–367.
- McLennan, B., Whittaker, J. & Handmer, J. (2016).
The changing landscape of disaster volunteering:
Opportunities, responses and gaps in Australia.
Natural Hazards, Vol. 84, No. 3, s. 2031–2048.
- McLennan, B., Kruger, T., Handmer, J., & Whittaker,
J. (2017). *Strategies for non-traditional emer-
gency volunteers: A risk-benefit framework for
decision-making*. Melbourne, Australia: RMIT
University & the Bushfire and Natural Hazards
CRC.
- Mäenpää, P. & Faehnle, M. (2021). *4. sektori – Kuinka*

- kaupunkiaktivismi haastaa hallinnon, muuttaa markkinat ja laajentaa demokratian.* Helsinki: Vastapaino.
- Nielsen, L. (2019). Embracing and integrating spontaneous volunteers in emergency response – A climate related incident in Denmark. *Safety Science*, Vol. 120, s. 897–905.
- Ohtsuru, A., Tanigawa, K., Kumagai, A., Niwa, O., Takamura, N., Midorikawa, S., Nollet, K., Yamashita, S., Ohto, H., Chhem, R.K. & Clarke, M. (2015). Nuclear disasters and health: lessons learned, challenges, and proposals. *Lancet*, Vol. 386, No. 9992, s. 489–497.
- Paciarotti, C., Cesaroni, A. & Bevilacqua, M. (2018). The management of spontaneous volunteers: A successful model from a flood emergency in Italy. *International journal of disaster risk reduction*, Vol. 31, s. 260–274.
- Pelastusopisto (2020). *Yhteistyö spontaanien vapaaehtoisten kanssa valmiustoiminnassa: Yhteispohjoismainen katsaus.* Kuopio: Pelastusopisto.
- Raisio, H., Puustinen, A., Norri-Sederholm, T. & Jalava, J. (2019). “Those who agree to play on our terms will be taken in”: A qualitative study of the perceptions of public authorities and NGO representatives regarding self-organizing fourth-sector activity. *Public Administration Quarterly*, Vol. 43, No. 3, s. 4–44.
- Raisio, H., Puustinen, A. & Valtonen, V. (2021). Co-Creating Safety and Security? Analyzing the multifaceted field of co-creation in Finland. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, Vol. 39, No. 2, s. 263–291.
- Raisio, H., Wiikinkoski, T., Puustinen, A., Valtonen, V. & Lindell, J. (tulossa). Hämmäinen ja historian? Neljäs sektori ilmiönä ja käsitteenä turvallisuustoiminnan kontekstissa. *Hallinnon tutkimus*.
- Rantamäki, A. & Jalonen, H. (2022). Hallinnan informatioresilienssiä etsimässä – Tutkimusmatka käsitteen juurille. *Hallinnon tutkimus*, Vol. 41, No. 1, 35–51.
- Rask, M., Puustinen, A. & Raisio, H. (2020). Understanding the Emerging Fourth Sector and Its Governance Implications. *Scandinavian Journal of Public Administration*, Vol. 24, No. 3, s. 29–51.
- Reuter, C., Heger, O. & Pipek, V. (2012). Social Media for Supporting Emergent Groups in Crisis Management. *Proceedings of the CSCW 2012 Workshop on Collaboration and Crisis Informatics*, Vol. 9, No. 2, s. 84–92.
- Robinson, O.C. (2014). Sampling in Interview-Based Qualitative Research: A Theoretical and Practical Guide. *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 11, No. 1, s. 25–41.
- Sánchez-Hernández M.I., Carvalho, L., Rego, C., Lucas, M.R. & Noranha, A. (toim.) (2021). *Social Innovation and Entrepreneurship in the Fourth Sector: Sustainable Best-Practices from Across the World.* Cham, Switzerland: Springer.
- Saukkonen, P. (2013). Kolmas sektori – vanha ja uusi. *Kansalaisyhteiskunta*, Vol. 4, No 1, s. 6–31.
- Scanlon, J., Helsloot, I. & Groenendaal, J. (2014). Putting It All Together: Integrating Ordinary People into Emergency Response. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, Vol. 32, No. 1, s. 43–63.
- Schmidt, A., Wolbers, J., Ferguson, J. & Boersma, K. (2018). Are you Ready2Help? Conceptualizing the management of online and onsite volunteer convergence. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 26, No. 3, s. 338–349.
- Simsa, R., Rameder, P., Aghamanoukjan, A. & Totter, M. (2019). Spontaneous Volunteering in Social Crises: Self-Organization and Coordination. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 48, No. 2_suppl., s.103S–122S.
- Slater, D.H., Keiko, N. & Kindstrand, L. (2012). Social Media in Disaster Japan. Teoksessa J. Kingston (toim.) *Natural Disaster and Nuclear Crisis in Japan* (s. 94–108). Lontoo: Routledge.
- SM (2016). *Säteilytilanneohje.* Helsinki: Sisäministeriö.
- Smith, R., Robertson, B., Stephens, K. & Murthy, D. (2021). A different type of disaster response digital volunteer: Looking behind the scenes to reveal coordinating actions of disaster knowledge workers. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 29, No. 2, s. 116–130.
- SPEK (2021). *Kysely Olkiluodon ydinvoimalaitoksella 10.12.2020 tapahtuneen käyttöhäiriön viestinnästä.* Helsinki: SPEK.
- Stallings, R. A. & Quarantelli, E. L. (1985). Emergent Citizen Groups and Emergency Management. *Public Administration Review*, Vol. 45, special issue, s. 93–100.
- Strandh, V. & Eklund, N. (2018). Emergent groups in disaster research: Varieties of scientific observation over time and across studies of nine natural disasters. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 26, No. 3, s. 329–337.
- STUK (2020a). *Säteilyvaara ja suojautuminen: Näin toimii vaaratilanteessa.* Helsinki: Säteilyturvakeskus.
- STUK (2020b). *Suojelutoimet säteilyvaaratilanteessa: Ohje VAL 1 / 1.9.2020.* Helsinki: Säteilyturvakeskus.
- STUK (2021). *Varautuminen säteilytilanteisiin ja poikkeavat tapahtumat.* Kolmannesvuosiraportti 2/2020. STUK-B 263. Helsinki: Säteilyturvakeskus.
- Trautwein, S., Liberatore, F., Lindenmeier, J. & von Schnurbein, G. (2020). Satisfaction with Informal Volunteering During the COVID-19 Crisis: An Empirical Study Considering a Swiss Online

- Volunteering Platform. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 49, No. 6, s. 1142–1151.
- Turcanu, C., Van Oudheusden, M., Abelshausen, B., Schieber, C., Schneider, T., Zeleznik, N., Geysmans, R., Duranova, T., Perko, T. & Pözl-Viol, C. (2020). Stakeholder engagement in radiological protection: Developing theory, practice and guidelines. *Radioprotection*, Vol. 55, No. HS2, s. S211–S218.
- Turvallisuuskomitea (2019). Virkamiesselvitys kansalaispalveluksen viranomaistarpeesta. Saatavilla 2.5.2022: https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2019/03/Virkamiesselvitys-kansalaispalveluksen-viranomaistarpeesta_20032019.pdf.
- Twigg, J. & Mosel, I. (2017). Emergent groups and spontaneous volunteers in urban disaster response. *Environment & Urbanization*, Vol. 29, No. 2, s. 443–458.
- Voorhees, W.R. (2008). New Yorkers Respond to the World Trade Center Attack: An Anatomy of an Emergent Volunteer Organization. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 16, No. 1, s. 3–13.
- Waldman, S., Yumagulova, L., Mackwani, Z., Benson, C. & Stone, J.T. (2018). Canadian citizens volunteering in disasters: From emergence to networked governance. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 26, No. 3, s. 394–402.
- Whittaker, J., McLennan, B. & Handmer, J. (2015). A review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 13, s. 358–368.
- Williams, C.C. (2002). Harnessing voluntary work: A fourth sector approach. *Policy studies*, Vol. 23, No. 3, s. 247–260.
- Williams, C.C. (2008). Developing a Culture of Volunteering: Beyond the Third Sector Approach. *The Journal of Voluntary Sector Research*, Vol. 1, No.1, s. 25–44.
- YTS (2017). *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia 2017*. Helsinki: Turvallisuuskomitea.
- Yūko, K., Pekkanen, R. & Yutaka, T. (2012). Civil Society and the Triple Disasters: Revealed Strengths and Weaknesses. Teoksessa J. Kingston (toim.) *Natural Disaster and Nuclear Crisis in Japan* (s. 78–93). Lontoo: Routledge.
- Yumagulova, L. & Handmer, J. (2021). Introduction to the special issue on unaffiliated volunteering: the universality and importance of volunteering. *Environmental Hazards*, Vol. 20, No 1, s. 1–6.
- Zablotska L. B. (2016). 30 years After the Chernobyl Nuclear Accident: Time for Reflection and Reevaluation of Current Disaster Preparedness Plans. *Journal of urban health*, Vol. 93, No. 3, s. 407–413.

LIITE 1. Haastattelukysymykset

Osio 1. Neljäs sektori käsitteenä ja ilmiönä

1. Onko neljäs sektori mielestäsi käyttökelpoinen käsite? Perustelee vastauksesi.
2. Miten kuvailisit neljättä sektoria ilmiönä yleisellä tasolla?
3. Oletko havainnut neljännen sektorin toiminnan lisääntyneen Suomessa? Perustelee vastauksesi.

Osio 2. Neljännen sektorin rooli säteilyvaaratilanteissa ja siihen varautumisessa sekä siitä toipumisessa

4. Millaiseksi näet neljännen sektorin roolin säteilyvaaratilanteisiin *varautumisessa*?
5. Millaiseksi näet neljännen sektorin roolin säteilyvaaratilanteiden *varhaisvaiheessa*?
6. Millaiseksi näet neljännen sektorin roolin säteilyvaaratilanteiden *jälkivaiheessa*?
7. Millaiseksi näet neljännen sektorin roolin säteilyvaaratilanteiden *toipumisvaiheessa*?

Osio 3. Neljännen sektorin toimintaan säteilyvaaratilanteen kontekstissa liittyvät hyödyt, ongelmat ja haasteet

8. Mitä hyötyä neljännen sektorin toiminnasta voi olla säteilyvaaratilanteen kontekstissa?
9. Mitä ongelmia neljännen sektorin toiminnasta voi olla säteilyvaaratilanteen kontekstissa?
10. Miten neljännen sektorin toimijoihin ja heidän kanssaan työskentelyyn voisi varautua säteilyvaaratilanteen kontekstissa?
11. Haluatko kommentoida vielä jotakin muuta tutkimuksen teemaan liittyen?